

anılır. Dedesinin adının Ali veya Ubeyd olduğu da söylenmektedir.

İbn Abbas, Berâ b. Âzib, Abdullah b. Amr b. Âs, Muâviye b. Ebû Süfyan gibi sahâbîlerden; Mesrûk b. Ecda', Dahhâk b. Kays, Amr b. Şurahbîl gibi tâbiîlerden hadis rivayet etti. Esved b. Yezîd en-Ne-haî'den Kur'an öğrendi. Muhtelif hocalardan ilim öğrenmeye meraklıydı. Ali b. Medî'nin belirttiğine göre 300 veya 400 hocadan faydalanmıştır. Bunların yetmiş sekseninden sadece kendisi rivayette bulunmuşsa da bu şahısların yer aldığı senedler ihtiyatla karşılanmıştır. Çok kim-seden rivayet etmesi sebebiyle Ebû Hâtim er-Râzî onu Zührî'ye benzetmiştir. Kendisinden de hocalarından İbn Sîrîn, akrasından Zührî ve Katâde b. Diâme, oğlu Yunus ile torunları hadis hâfızı İsrâîl b. Yunus ve Yûsuf b. İshak, ayrıca Mansûr b. Mu'temir, A'meş, İbn Ebû Zâide, Şu'be b. Haccâc ve Süfyan es-Sevrî gibi muhaddisler faydalanmışlardır. Huzurunda Kur'an'ı arz* yoluyla okuyan kıraat âlimi Hamza b. Habîb'in en yaşlı hocasıdır. Yahyâ b. Maîn'e göre onun en güvenilir râvileri Şu'be b. Haccâc ile Süfyan es-Sevrî'dir.

Ebû İshak, kendisinden hadis rivayet ettiği hocası Hâris el-A'ver'in ölümünden sonra onun hanımı ile evlenmiş, kitapları da kendisine kalmıştır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Hâtim er-Râzî, rivayetleri *Kütüb-i Sitt'e*'de yer alan Ebû İshak'ın güvenilir bir râvi olduğunu belirtmişler; İbn Hibbân ile Tahâvî ise onun müdellis (bk. MÜDELLES) olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ali b. Medî'nî, o devrin hâfızası en güçlü altı muhaddisi arasında onun adını da zikretmiştir. Ebû İshak Muâviye devrinde yapılan Bizans seferinde bulunmuş, kendi ifadesine göre Ziyâd b. Ebîh'in valiliği döneminde altı yedi savaşa katılmıştır. Muâviye ona babasının aylığı olan 300 dirhemi ödemeye devam etmiş ve maaşı zamanla artarak 1000 dirhemi geçmiştir. Ömrünün son yıllarında hâfızası zayıflamış, gözleri görmez olmuştur. Tanınmış muhaddis Şa'bî'nin (ö. 103/721) Ebû İshak'a, "Sen benden hayırlısın" diye iltifat ettiği, onun da Şa'bî'nin kendisinden hem yaşlı hem daha hayırlı olduğunu söylediği rivayet edilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'i üç günde bir hatmettiği nakledilen Ebû İshak bir rivayete göre, gençlere gençliğin kıymetini bil-melerini tavsiye ederek kendisinin her gece 1000 âyet okuduğunu, **haram ay-lar***ın tamamını ve her ayın üç gününü,

ayrıca pazartesi ve perşembe günlerini oruçlu geçirdiğini söylemiştir.

Ebû İshak 127 yılı Receb ayında (Nisan 745) vefat etti. 126 (744), 128 (746) veya 129 (747) tarihinde öldüğüne dair rivayetler doğru görünmemektedir.

Ebû İshak es-Sebî'nin soyundan ünlü muhaddisler yetişmiştir. Oğlu Yunus b. Ebû İshak küçük yaştaki tâbiîlerden olup Enes b. Mâlik'ten hadis almış, Abdullah b. Mübarek, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî gibi âlimlere hadis rivayet etmiştir. Yunus'un iki oğlu İsrâîl ile İsâ babalarından daha güçlü birer hadis hâfızıydılar. Ayrıca Ebû İshak'ın diğer oğlu İshak'tan torunu olan Yûsuf rivayetleri *Kütüb-i Sitt'e*'de yer alan bir muhaddistir. Hadis hâfızı Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Sâlih es-Sebî'nin de (ö. 371/982) onun soyundan geldiği söylenmektedir (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 351-380, 494-497).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VI, 313-315; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 347; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 242-243; Hasan b. Ahmed b. Ya-kûb el-Hemedânî, *el-İktıl min ahbâri Yemen ve ensâbi Himyer* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Beyrut 1407/1987, X, 64; Ebû's-Seyh, *Tabakâtü'l-muhaddisîn bi-İsfahân* (nşr. Abdül-gafûr el-Belûşî), Beyrut 1407/1987, s. 336-338; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 114-116; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, V, 392-401; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 121-140*, s. 190-194, 351-380, 494-497; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 63-67; a.mlf., *Tebşîrül-müntebih*, IV, 1487; İbn-nü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 174.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

EBÜ İSHAK eş-ŞİRÂZİ

(bk. ŞİRÂZİ, Ebû İshak).

EBÜ İSHAK ez-ZECCÂC

(bk. ZECCÂC).

EBÜ KÂLİCÂR

(أبو كالجار)

Emîrû'l-Ümerâ Muhyiddîn
Ebû Kâlicâr Merzûbân
b. Sultânüddeve b. Bahâiddevle
(ö. 440/1048)

Büveyhî hükümdarı
(1044-1048).

Şevval 399'da (Mayıs-Haziran 1009) Basra'da doğdu. Henüz on iki yaşında iken babası Sultânüddeve tarafından Ahvaz valiliğine tayin edildi. Babasının ölümü

üzerine hânedanın Fars kolunun başına geçti (415/1024), fakat amcası Kırmân Emîri Ebû'l-Fevâris Kıvâmüddeve Türk askerlerinin desteğiyle Fars'ı ele geçirdi. Bir süre Fars'ı kaybeden Ebû Kâlicâr, Kıvâmüddeve ile iki yıl mücadele ettikten sonra nihayet 417'de (1026) Fars'a tekrar hâkim oldu. Ancak diğer amcası Müşerrifüddeve'nin 416'da (1025) ölümü üzerine Büveyhîler'in Irak kolunun başına geçmesi için Abbâsî halifesi ve Türk askerlerince sağlanan desteği değerlendiremedi. Bununla beraber Aralık 1025'te bu kolun başına geçen amcası Celâlüddeve'nin iktidarının ilk on yedi ayında Bağdat'ta onun adına hutbe okundu. Ebû Kâlicâr 1027'de Kırmân'ı ele geçirmek için harekete geçtiyse de başarılı olamadı ve Ebû'l-Fevâris Kıvâmüddeve'ye yıllık 20.000 dinar haraç vermek şartıyla aralarında anlaşma sağlandı. Fakat ertesi yıl Kıvâmüddeve'nin ölümü üzerine Kırmân'ı kolayca topraklarına kattı.

Ebû Kâlicâr daha sonra Irak Büveyhî tahtını da ele geçirmek için seferber oldu. 419'da (1028) Basra'yı, ertesi yıl Vâsıt'ı topraklarına kattı. Ancak daha sonra Celâlüddeve ile yaptığı savaşta yenildi ve Ahvaz'a çekilerek Vâsıt'ı rakibine bırakmak zorunda kaldı. Celâlüddeve 421'de (1030) Batfha, Mezâr ve Basra'yı ele geçirdiyse de Ebû Kâlicâr son iki şehri geri almayı başardı. 423 (1032) ve 428 (1036-37) yıllarında Celâlüddeve'ye karşı isyan eden Türk askerleri her iki isyanda da hutbeyi Ebû Kâlicâr adına okutarak onu Bağdat'a davet ettiler. Ebû Kâlicâr, Bars Doğan liderliğinde yapılan ikinci isyanı desteklemek için Irak'a bir ordu gönderdi. Bu ordu Vâsıt'ı ele geçirmekle beraber daha ileri gidemedi. Zira Celâlüddeve, Bağdat'ta zayıf bir Büveyhî emîrinin iş başında bulunmasını tercih eden mahallî emîrlerin yardımıyla tahtına geri dönmeye ve hatta Vâsıt'ı tekrar ele geçirmeye muvaffak oldu. Bu mücadelelerden sonuç alamayan taraflar 428'de (1036-37) evlilik bağlarıyla da güçlendirilen dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzaladılar.

Ebû Kâlicâr, 433 (1041-42) yılında çıkan karışıklıklar sebebiyle Uman'ı doğrudan kendi idaresine aldı. Aynı yıl Oğuzlar'ın Hemedan'a yaptıkları bir saldırıyı püskürttü. Kâkûyîler'den (Kâkeveyhîler) Alâüddeve'nin ölümünden sonra çıkan taht kavgalarından faydalanarak İsfahan'ı ele geçirmek istediysen de başarılı olamadı.

EBÜ KÂLİCÂR

Mart 1044'te Celâlüddeve'nin ölü- mü üzerine oğlu el-Melikü'l-Azîz'e bi- at eden Türk askerlerini büyük para- lar vererek kendi tarafına çekti ve Eylül 1044'te Bağdat'ta adına hutbe okut- tu. Büveyhîler'e tâbi olan Annâzîler, Mervânîler ve Mezyedîler de onu met- bû tanıdılar. Böylece Büveyhî hânedâ- nının başına geçen Ebû Kâlicâr aynı yıl Bağdat'a girdi ve Abbâsî halifesinden Muhyiddin unvanını alarak emirü'l-üme- râ oldu.

Ebû Kâlicâr daha sonraki dört yıl bo- yunca, süratle genişleyen Selçuklu gücü- ne karşı topraklarını korumaya çalıştı. Şîraz'ın etrafını surlarla çevirdi. 1044'te Hemedan, 1045'te İsfahan Kâkûyîler'i Ebû Kâlicâr'ı metbû tanıyarak Tuğrul Bey'in adına okunmakta olan hutbeye son verdiler. Ebû Kâlicâr, aynı yıl Cibâl'in güneybatısına karşı saldırıya geçen İbrâ- him Yinal'ın emrindeki Selçuklu kuvvet- lerine karşı koymak istediye de salgın hastalık yüzünden nakil hayvanlarından çoğunun telef olması sebebiyle planını gerçekleştiremedi. Fakat daha sonra Sel- çuklular'la başedemeyeceğini anlayarak 439'da (1047-48) Tuğrul Bey ile bir ba- rış antlaşması imzaladı ve kızını Tuğ- rul Bey'e verip Selçuklular'la akrabalık kurdu. Bunun üzerine Tuğrul Bey İbrâ- him Yinal'a, Büveyhî topraklarına bir as- kerî harekete kalkışmaması tâlimatını verdi. Ancak bu barış imparatorluğun doğusunda bozuldu. 1048'de Kavurd Bey kumandasındaki Selçuklu kuvvetleri Kir- man'a saldırdı. Büveyhîler'in Kirman va- lisi Kavurd'un emrine girdi. Bunun üze- rine Ebû Kâlicâr, âsi valiyi cezalandırmak ve Kirman'da otoritesini yeniden kur- mak için harekete geçti; fakat hedefi- ne ulaşmadan 4 Cemâziyelevvel 440'ta (15 Ekim 1048) Kirman'ın Cennâb mev- kiinde vefat etti.

Ebû Kâlicâr Şîraz'da iken Müeyyed- Fiddîn adlı bir Fâtımî dâisinin etkisin- de kalarak bir kısım Deylemlî askerlerle birlikte İsmâîlîliğe girmişti; fakat dört yıl sonra bu hareketin Abbâsî halifesi- yle olan münasebetlerine zarar vereceği- ni düşünerek söz konusu dâiyi toprak- larından uzaklaştırdı.

Ebû Kâlicâr'ın vefatından sonra büyük oğlu Hüsrev Fîrûz, el-Melikü'r-Rahîm la- kabıyla Bağdat'ta emirü'l-ümerâ olur- ken diğer bir oğlu Ebû Mansûr Fülâd Sü- tûn da Büveyhîler'in Fars kolunun başı- na geçti.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Belhî, *Fârsnâme* (nşr. G. Le Strange — R. A. Nicholson), London 1921, s. 119, ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 21, 62-65, 96, 108, 119, 139; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 323, 337-339, 346-347, 355, 359-360, 367-368, 374-376, 403, 406-409, 414, 423, 430-431, 453-455, 467-469, 495-496, 510-511, 516-517, 524-531, 534, 536, 540, 547-548; Kırmâ- nî, *'İkdû'l-ûlâ li'l-mevkıfî'l-a'la* (nşr. Ali Mu- hammed Âmirî Nâinî), Tahran 1311, s. 69; Ze- hebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVII, 631; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâi), Tahran 1364, s. 424-425; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*, IV, 172, 174-177; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, Tahran 1333, s. 436-437; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964, s. 98, 100-101, 104-106, 109-113; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beyrut 1969, s. 98 vd., 110 vd., ayrıca bk. İndeks; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihî*, s. 119-120; a.m.f., "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)", *CHIr*, VI, 39-40, 58-59; Harold Bowen, "The Last Buwayhids", *JRAS* (1929), s. 227-235; a.m.f., "Abû Kâlid- jâr", *El²* (İng.), I, 131-132; A. D. H. Bivar — S. M. Stern, "The Coinage of Oman under Abû Kâlicâr the Buwayhid", *Numismatic Chronic- le*, XVIII, seri 6, London 1958, s. 146-156; Henri Laoust, "Les Progrès du Sunnisme Sous le Califat d'al-Qaim de 422/1031 A 450/1058", *REI*, XXXVI (1968), s. 77, 79, 84-86; Cl. Huart, "Ebû Kâlicâr", *IA*, IV, 32-33; Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *DİA*, VI, 497.

AHMET GÜNER

EBÜ KÂMİL

(أبو كامل)

Ebû Kâmil Şücâ'

b. Eslem b. Muhammed

b. Şücâ' el-Hâsib el-Mısırî

Doğu'da ve Batı'da etkili olmuş
İslâm matematikçisi.

Cebir alanında Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'den sonra eserleri zamanı- mıza ulaşan ilk matematikçi olup eski İslâm cebir geleneğinin son temsilcisi- dir. Hârizmî, Abdülhamîd b. Vâsî' b. Türk ve Sind b. Ali gibi kendinden önceki İslâm matematikçilerinin yanı sıra eski Yu- nan matematiğinden, özellikle Heron ve Öklid'den (Euclides) etkilenmiş olması muhtemeldir.

İlk dönem klasik kaynaklarında bilgi bulunmadığı için hayatı hakkında he- men hemen hiçbir şey bilinmemekte, yakın yıllara ait çalışmaların bazılarında Ahmed b. Tolun zamanında (868-884) Ka- hire'de yaşadığı ve gemi inşaat mühen- disisi veya yapımcısı olarak, bazılarında ise bazı valilerin yanında muhasip ola- rak çalıştığı söylenmektedir. Ancak Hâ- rizmî'den sonra geldiği (ö. 236/850 [?])

ve *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* adlı eserinin de Ali b. Ahmed el-İmrânî el-Mevsilî (ö. 344/955) tarafından şerhedil- diği göz önüne alınırsa Ebû Kâmil'in bu iki zatın ölüm tarihleri arasındaki zaman diliminde yaşadığı kabul edilebilir.

Eserleri. Ebû Kâmil'den bahseden ilk kaynak İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i olup ona *Kitâbü'l-Felâh*, *Kitâbü Miftâhî'l-Felâh*, *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele*, *Kitâbü'l-Asîr*, *Kitâbü't-Tayr*, *Kitâbü'l-Cem^c ve't-tefrîk*, *Kitâbü'l-Haşa^ceyn*, *Kitâbü'l-Misâha ve'l-hendese* ve *Kitâbü'l-Kifâye* adlı eserleri nisbet etmek- tedir. Bunlardan *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* ile *Kitâbü'l-Misâha ve'l-hendese* dışındakilerin Arapça metinle- ri bugüne ulaşmamıştır. 1. *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele*. Ebû Kâmil'in en önem- li ve en ünlü eseri olup *Kitâbü's-Şâmil* adıyla da bilinmektedir. Uzun zaman- dan beri Latince ve İbrânîce tercümeleri aracılığıyla tanınan eser, Ali b. Ahmed el-İmrânî'den başka İstahrî (IV./X. yüz- yıl), Ebû'l-Kâsım el-Kureşî ve İbrâhim b. Ömer es-Sübînî (ö. 858/1454) tarafın- dan da şerhedilmiştir; ancak bunların hiçbir zamanımıza ulaşmamıştır. İbn Haldûn bu eseri, Hârizmî'nin kitabından sonra cebir alanında yapılmış en güzel çalışma olarak nitelendirmekte, şerhle- rinin en güzeli olarak da Kureşî'ninkini göstermektedir (*Mukaddime*, III, 1129). Daha sonra İslâm matematikçileri ve Kâ- tib Çelebi de Ebû Kâmil'in bu kitabını Hâ- rizmî'ninkinden sonra cebir sahasında yazılmış en önemli eserlerin başında zik- retmişlerdir (İbnü'l-Mecdî, *Hâviyyü'l-lü- bâb*, vr. 101^b-102^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1024). *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* üç bö- lümden oluşmaktadır. Birinci bölümde temel cebirsel ifadeler ve işlemlerle basit (müfredat) ve katışık (mukterenat) denklemler incelenmekte, dolayısıyla bu bö- lüm yapı bakımından Hârizmî'nin eseri- nin ilk bölümünü andırmaktadır. Ebû Kâ- mil'in burada ele aldığı konulara getir- diği en önemli yenilik, irrasyonel sayıla- rı mukterenat denklemlerin kökleri yan- ında katsayılarında da kullanmasıdır. Eserin ikinci bölümünde cebirsel yöntem- lerin geometrik problemlere uygulan- ması gösterilmektedir. Ancak burada kullanılan geometri Hârizmî'ninki değil Öklid'inkidir. Üçüncü bölümde ise mo- dern matematikte "diofantik denklemler" adı verilen belirsiz denklemler ele alınmıştır. Matematik tarihçilerince ka-